

При этом необходимо учитывать, что экономические циклы стимулируют не только обновление производственного капитала, но и соответствующее совершенствование институтов и технологий организации и управления производственно-хозяйственными процессами, то есть их менеджмента. Исторический опыт показывает, что в лидерах конкурентной гонки на соответствующих ее этапах оказываются именно те страны, регионы, корпорации, которые сумели своевременно разработать и внедрить соответствующие технологии и инструменты менеджмента, адекватные возможностям и проблемам данного экономического цикла.

Первый экономический кризис промышленной эпохи производства, который разразился в Англии в 1825 году, объективно подтолкнул разработку основ донаучного промышленного менеджмента, мировым центром которого становится Манчестер. Достижения английских предпринимателей в менеджменте фабрично-заводского производства обеспечили им индустриальное лидерство в XIX веке.

Экономический кризис 1907 г. показал, что закончилась повышательная фаза третьей длинной экономической волны и начинается ее понижательная фаза, что требует переосмысления и развития существующих инструментов управления промышленными предприятиями. Поиски новых подходов в промышленном менеджменте стимулируют разработку научных основ промышленного менеджмента, что ознаменовалось выходом в свет в 1911 г. труда Ф. Тейлора "Научные принципы управления". Лидерство в развитии теории и практики научного менеджмента обеспечили ключевые конкурентные успехи американских корпораций в XX веке.

Мировой финансово-экономический кризис, разразившейся в 2008-2010 гг., объективно показал собой, что эпоха компьютеров и микрозлектронных компонентов подошла к завершению, и начинается разворот промышленных стран к новому технологическому укладу производства. Этот поворот сопровождается поиском новых подходов к стратегическому корпоративному управлению и развития институтов государственного

регулирования экономики и международного экономического сотрудничества.

Нельзя также не замечать, что под влиянием сращивания науки и производства происходят качественные сдвиги в структуре и содержании самого производственного капитала. Прежде всего, это проявляется в возрастании в нем доли и роли нематериальных активов, что неизбежно должно отразиться на характере воспроизводства производственного капитала и механизмах конкурентной борьбы за рынки сбыта и экономические ресурсы.

Данное обстоятельство в свою очередь настоятельно требует, во-первых, прежде всего разработки понимания перспектив тех технологических прорывов, к которым идет современное индустриальное производство под влиянием научно-технического прогресса. Во-вторых, оно также требует разработки и совершенствования новых механизмов постиндустриального государственного макроэкономического регулирования на международном, национальном и региональном уровнях. В-третьих, чрезвычайно актуальным становится переосмысление и развитие существующих инструментов стратегического управления интегрированными корпоративными структурами в новых постиндустриальных условиях рыночного хозяйствования.

Ключевое значение приобретает распознавание и прогнозирование основных технологических полюсов роста, своевременная стратегическая ориентация на которые определит позиции стран, регионов и корпораций в мировом постиндустриальном соперничестве за преимущественный доступ к экономическим ресурсам, рынкам сбыта и сферам перераспределения валового мирового продукта.

Список використаної літератури. 1. Бакланов А.О. Сравнительный анализ влияния инновационных факторов на экономическое развитие стран мира // "Инновации". – 2009. – № 2. – С. 53 – 59. 2. Бобков В., Васильев В., Одицова Е., Смирнов М. Качество жизни населения: территориальный разрез (по данным за 2007 г.) // "Экономист". – 2009. – № 1. – С. 27 – 37. 3. Дятлов С. Инновационная гиперконкуренция как фактор развития экономической системы // "Экономист". – 2012. – № 5. – С. 69 – 76. 4. Сорокин Д. Российская экономика на рубеже десятилетий // "Проблемы теории и практики управления". – 2011. – № 4. – С. 8 – 17.

Надійшла до редколегії 21.01.13

УДК 330 073 55

В. Сизоненко, канд. екон. наук, доц. (КНУ імені Тараса Шевченка)

ЕВОЛЮЦІЯ ПІДПРИЄМНИЦТВА В КОНТЕКСТІ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ

Досліджено суперечності інституціонально – управлінської незавершеності ринкових перетворень та їх вплив на розвиток підприємництва. Обґрунтовано необхідність використання інституційних підходів у державному регулюванні сучасних форм підприємництва.

Ключеві слова : підприємництво, інновації, інституціоналізм, конкурентоспроможність, інформаційні технології.

Исследованы противоречия институционально – управленческой незавершенности рыночных преобразований и их влияние на развитие предпринимательства. Обоснована необходимость использования институциональных подходов в государственном регулировании современных форм предпринимательства.

Ключевые слова: предпринимательство, инновации, институционализм, конкурентоспособность, информационные технологии.

The article looks into the contradictions of institutional and managerial incompleteness of market transformations and their influence on the entrepreneurship development. The author gives grounds to the necessity of institutional approaches to the state regulation of modern entrepreneurship forms.

Keywords: entrepreneurship, innovations, institutionalism, competitiveness, informational technologies.

Актуальність поставленої проблеми пов'язана зі значними можливостями та потребами підприємництва у створенні ефективного конкурентного середовища, активізації інноваційних процесів та їх інноваційного забезпечення. В умовах незавершеності трансформаційних перетворень, інверсійності та деформованості існуючих ринкових відносин особливого значення набувають положення інституціональної теорії, згідно з якими спонукальними мотивами підприєм-

ств стають не стільки спроби забезпечення максимального прибутку, скільки намагання відповідати інституційним нормам і правилам, поліпшувати свій стан в межах діючих інститутів та інституцій.

Дослідження еволюції підприємництва набуває особливої актуальності в нашій країні з початку 90-х років минулого століття. Поштовхом для цього стала ринкова трансформація економіки України, для якої виникнення підприємництва є найбільш надійною гарантією погли-

блення реформування економіки, її рушійною силою. Проблематика підприємництва порушується у працях таких визнаних вітчизняних фахівців : В. Андрущенко, Ю. Бажала, З Варналія, А. Гальчинського, В. Гейця, Я. Жаліла, С. Мочерного, А. Чухна, О. Яременка та ін. Віддаючи належне напрацюванням цих учених, динаміка змін у технологічній базі та глобалізаційних процесах потребують серйозного осмислення концептуальних проблем генезису підприємницької діяльності.

Мета статті полягає у вивчення впливу макроекономічного середовища, змін у видовій структурі підприємництва, модифікації його змісту в умовах поширення новітніх інформаційно – комунікаційних технологій, глобалізації економіки.

Виклад основного матеріалу доцільно починати з аналізу підприємницького потенціалу, інституціональному забезпеченню інноваційної складової підприємницької діяльності : адже науково – технічні перетворення, виникнення нового технологічного способу виробництва закладають передумови для розвитку креативної індивідуальності, всебічного розвитку людини.

Дослідження еволюції підприємництва набуває особливої актуальності в нашій країні з початку 90-х років минулого століття. Традиційні підходи, які пов'язують сутність підприємництва з окремими характерними рисами діяльності господарюючого суб'єкта в умовах ринкової невизначеності (ризиком, новаторською діяльністю, прибутковістю тощо), уявляються спрощеними, недосконалими. Підприємство, як предмет економічного дослідження виступає не тільки як втілення певних характеристик, а, насамперед, як сукупність суспільно-економічних відносин, що забезпечують певні напрями діяльності, визначають їх соціальні та інші характеристики, пов'язані з працею їх учасників.

Підприємство треба розглядати не стільки на рівні окремого індивіда або господарської одиниці, скільки на макрорівні як цілісний економічний об'єкт, функціональна діяльність якого детермінує загальні соціально-економічні характеристики суспільного відтворення. Таке уявлення підприємства відкриває можливість здійснення переходу на міждисциплінарний рівень аналізу проблем підприємства, визначення напрямів переходу на підприємницьку форму організації виробництва в умовах трансформації економіки.

Підприємницька активність виступає ресурсом саморозвитку підприємства, включає в себе досвід, знання, здібності, вміння підприємця в контексті її безперервного оновлення і збагачення. Це особливий вид активності, який принципово відрізняється від звичайної трудової активності за способом реалізації ("інновативний – традиційний"); за сферою застосування ("оновлення діяльності – продовження діяльності"); за критеріями виміру. Щодо останнього – то слід зауважити, що вимірювати підприємницьку активність досить складно, на що звертають увагу дослідники. Але правильним буде стверджувати, що нові підприємства вимагають її значно більше, ніж ті, що функціонують значний проміжок часу. Тому західні дослідники застосовують такий показник, як "індекс загальної підприємницької активності" (TEA – total entrepreneurial activity index), – "питома вага

представників економічно активної частини населення від 18 до 64 років, які знаходяться в процесі початку нового бізнесу або підприємства".

Підприємницька активність зростає також в умовах реінжинірингу бізнесу, оновленні діяльності підприємства у зв'язку з впровадженням будь-яких новацій, нових стратегій, які викликають зміни у плануванні, фінансовому менеджменті та інших бізнес-процесах.

В сучасних умовах чільне місце посідають наукові праці, в яких досліджуються інноваційна складова підприємництва, визначення її впливу на темпи і якість економічного зростання, роль підприємницького сектору у пом'якшенні негативних наслідків світової фінансової кризи. Характерним для більшості наукових підходів є намагання розкрити інституціональні умови формування і розвитку конкурентоспроможного підприємницького сектору, посилення його впливу на соціально-економічні трансформаційні процеси.

За результатами опитування, проведеного фахівцями Інституту економіки та прогнозування НАН України та центром "Соціальний моніторинг", рівень потенційної готовності займатися підприємницькою діяльністю серед економічно активного населення України досить високий : відчувають себе цілком спроможними бути підприємцем 38% само зайнятих, 72% приватних підприємців, 25% найманих працівників приватних підприємств, 18% найманих працівників державного сектору. Майже третина економічно активного населення вважає себе спроможними до підприємницької діяльності, але потребує поглиблення знань. Не відчувають у собі підприємницького потенціалу від 10% приватних підприємців, до 45% найманих працівників державного сектору. Такий достатньо високий рівень потенційної підприємницької активності характерний тільки для тих європейських країн, економіки яких розвиваються на підґрунті традиційних факторів виробництва і забезпечують рівень ВВП на 1 особу нижче за середній як у поточних цінах (3,5 тис. доларів США), так і за раритетом купівельної спроможності. Саме до їх числа, за результатами позиціонування в системі координат "ВВП на 1 особу та % населення, готового до започаткування власного бізнесу", й увійшла Україна.

Водночас зауважимо, що регуляторні процедури не повинні бути обтяжливими, оскільки це суттєво знижує підприємницьку і інноваційну активність суб'єктів господарювання. Між тим, за складністю адміністрування податків, кількістю і складністю отримання дозволів за результатами рейтингового дослідження Міжнародної фінансової корпорації "Ведення бізнесу"- Україна посідає 181-е місце серед 183-х країн, що досліджуються, випереджаючи лише Республіку Білорусь і Венесуелу (за показниками "системи оподаткування") та Російську Федерацію та Еритрею (за показниками "дозвільна система у будівництві").

Незважаючи на спільні зусилля Міністерства економіки, інших органів центральної виконавчої влади, Ради інвесторів інституціональне та законодавче забезпечення підприємницької діяльності за останні два роки не зазнала суттєвих змін (табл. 1).

Таблиця 1. Місце України в рейтинговому дослідженні МКРК "Ведення бізнесу – 2012" у розрізі окремих показників*

| Показник | "Ведення бізнесу-2012", рейтинг України | "Ведення бізнесу-2011", рейтинг України | Зміна рейтингу |
|---------------------------------|---|---|----------------|
| Ведення бізнесу | 152 | 149 | -3 |
| Започаткування бізнесу | 112 | 118 | 6 |
| Дозвільна система у будівництві | 180 | 182 | 2 |
| Електрифікація | 169 | 169 | Без змін |
| Реєстрація власності | 166 | 165 | -1 |

Закінчення табл. 1

| Показник | "Ведення бізнесу-2012", рейтинг України | "Ведення бізнесу-2011", рейтинг України | Зміна рейтингу |
|-----------------------------------|---|---|----------------|
| Доступ до кредитів | 24 | 21 | -3 |
| Захист прав інвесторів | 111 | 108 | -3 |
| Система оподаткування | 181 | 181 | Без змін |
| Міжнародна торгівля | 140 | 136 | -4 |
| Забезпечення виконання контрактів | 44 | 44 | Без змін |
| Ліквідація підприємств | 156 | 158 | 2 |

*Джерело: [3]

Зазначимо, що в більшості країн відбулася еволюція підприємництва від ринкового визнання до соціальної цінності цього виду діяльності. Таке сприйняття відбувається на фоні технологічної і структурної перебудови економіки, зрушень у змісті праці, її інтелектуалізації. Створюються нові умови для виникнення нематеріальної мотивації, опосередкування економічної поведінки підприємців державою через підвищення рівня освіти, професійної підготовки, навчання впродовж життя, інтелектуалізації сфери послуг, охорони здоров'я, вирішення задач удосконалення підприємницької мотивації. При цьому політична еліта більшості розвинутих країн походить не з багатих сімей, а з національної інтелектуальної еліти.

Натомість в Україні спостерігається відсутність системного діалогу влади і підприємців, негативні очікування законодавчих регуляторних актів (наприклад, Трудового кодексу), що провокує виникнення можливих протестних настроїв, знижує підприємницьку активність.

Інституційне підґрунтя зростання підприємницької активності вимагає більш активного втручання держави

в трансформаційні процеси. Державне регулювання економіки здійснюється як безпосередньо через соціально-економічне прогнозування та індикативне планування, реалізацію загальнодержавних і регіональних програм, так і опосередковано, через формування податкової та інвестиційної політики. Створення сучасної економіки, що відповідає загально цивілізаційним вимогам, потребує формування дієздатної системи державної підтримки підприємництва, механізму ефективного регулювання, фінансування й опосередкованого стимулювання пріоритетних напрямів його розвитку.

Світовий досвід показує, що глобальну конкурентоспроможність забезпечують передусім країни, в яких економіка базується на високих технологіях та інноваціях, ефективних ринкових інститутах та регуляторному середовищі бізнесу. Україна у рейтингу окремих країн 2012 – 2013 рр. за індексом глобальної конкурентоспроможності, маючи 4,14 бали, посідає 73 місце, погіршила свої показники 2008–2009 рр., коли вона займала 72 місце, але покращила проти 2009–2010 рр. (3,95 бали та 82 місце відповідно) [1].

Таблиця 2

| Країна | Місце | Бали | Базові умови | | Підсилююча ефективності | | Фактори інновацій та розвитку | |
|----------------|-------|------|--------------|------|-------------------------|------|-------------------------------|------|
| | | | Місце | Бали | Місце | Бали | Місце | Бали |
| Швейцарія | 1 | 5,72 | 2 | 6,22 | 5 | 5,48 | 1 | 5,79 |
| Сінгапур | 2 | 5,67 | 1 | 6,34 | 1 | 5,65 | 11 | 5,27 |
| Фінляндія | 3 | 5,55 | 4 | 6,03 | 9 | 5,30 | 3 | 5,62 |
| Німеччина | 6 | 5,48 | 11 | 5,86 | 10 | 5,27 | 4 | 5,57 |
| США | 7 | 5,47 | 33 | 5,12 | 2 | 5,63 | 7 | 5,42 |
| Великобританія | 8 | 5,45 | 24 | 5,51 | 4 | 5,50 | 9 | 5,32 |
| Японія | 10 | 5,40 | 29 | 5,30 | 11 | 5,27 | 2 | 5,67 |
| Франція | 21 | 5,11 | 23 | 5,52 | 18 | 5,04 | 18 | 4,96 |
| Польща | 41 | 4,46 | 61 | 4,66 | 28 | 4,69 | 61 | 3,66 |
| Азербайджан | 46 | 4,41 | 56 | 4,76 | 67 | 4,05 | 57 | 3,68 |
| Росія | 67 | 4,20 | 58 | 4,79 | 54 | 4,26 | 108 | 3,16 |
| Казахстан | 51 | 4,38 | 47 | 4,86 | 56 | 4,24 | 104 | 3,25 |
| Україна | 73 | 4,14 | 79 | 4,35 | 65 | 4,11 | 79 | 3,43 |
| Таджикистан | 100 | 3,80 | 105 | 3,97 | 112 | 3,56 | 76 | 3,46 |

*Джерело: [1]

Це не відповідає потенційним можливостям країни: за даними ЮНЕСКО, за інтелектом нації Україна займає 23-місце серед 192 країн, що входять до цієї організації (Фінляндія – 1-е, США – 13, Росія – 27 місце).

Проблемність подолання кризи конкурентоспроможності національної економіки вимагає дослідження питань трансформації інноваційного розвитку, відповідність ринкових перетворень ефективності суспільного виробництва. Адже втрата позитивної динаміки економічної системи є не лише наслідком тривалої інституційно – політичної кризи в країні, або негативного впливу світової кон'юнктури, але й, насамперед, відсутності реалістичної стратегії та політики інноваційного розвитку. Ринкові механізми інноваційного розвитку знаходяться на етапі становлення, або відсутні взагалі. Інноваційні процеси в Україні мають переважно екстенсив-

ний характер, орієнтований на використання вітчизняного наявного обладнання та технологій, які в значній мірі є застарілими. Це є свідченням розірваності ланцюжка "інновації – інвестиції – виробництво", відсутності системності у трансформації економічної системи.

В результаті незадовільного стану ринкових регуляторів підприємницької діяльності, фінансових обмежень вітчизняних підприємств рівень їх інноваційної активності є незначним: в останні 3-4 роки цей показник коливається в межах 11-13%, 18% у 2000 році, тоді як в країнах ЄС цей показник знаходиться на рівні 40-60%. Приріст ВВП за рахунок впровадження нових технологій в Україні становить 0,7%, тоді як у США та країнах ЄС цей показник досягає 60-90% [2, с. 363-364].

До таких стримуючих інноваційний розвиток причин, як нестабільність та ризикований характер діяльності,

додається незначний попит на інновації, відсутність у виробників стабільного інтересу до використання результатів наукових досліджень, нових розробок. Зокрема, за показниками державних закупівель новітніх технологій та продукції Україна займає 54 місце серед 134 країн, і мають 3,7 бали за 7-ми бальною шкалою оцінювання якості інноваційного середовища [1]. Не виправдовують себе і нові форми організації інноваційного процесу – регіональні кластери, мережеві малі підприємства, інноваційно – впроваджувальні фірми, що займаються розробкою і впровадженням новітніх зразків продукції та технологій. Особливо це стосується сфери інформацій технологій новостворених компаній на ринку ІТ, ІТ-галузі в цілому. Цінність новостворених підприємств в цій сфері визначається їх динамічністю, володінням значним інтелектуальним та творчим потенціалом, доступом та вмінням розпоряджатися певним обсягом інформації і знань, продукованих співробітниками підприємства. В економіці України цей факт ігнорується: по суті продовжується вибудована за останні 20 років політика нарощування конкурентних переваг за рахунок отриманих відповідних пільг та преференцій, тінізації частини операцій, утвердження "рентної" моделі конкуренції, яка є особливо вразливою в кризових умовах.

Неефективною є сучасна структура вітчизняної економіки. Повільно відбувається формування потужних вертикально – інтегрованих ФПГ, які були б спроможні стати своєрідними локомотивами інноваційної трансформації підприємницької діяльності. Дотепер позитивним прикладом може бути лише кольорова металургія, концерн "Норд", "Стірол", "Новокраматорський машинобудівний завод". "Мотор-Січ" та деякі інші, що знаходяться у стадії становлення. Винятком є окремі структури – корпорація "Укренергомаш", ТНК, "Зеніт" та деякі інші, в яких інтенсивно здійснюються НДДКР, створюються інноваційні продукти та технології.

Така ситуація потребує зміни інноваційної політики, визначення галузей та кластерів, здатних відновити економічну динаміку країни. Трансформація інноваційного розвитку передбачає ефективне функціонування державних і ринкових інститутів, подальше формування інституційного середовища, сприятливого для активізації інноваційної діяльності і відповідного забезпечення стійкого попиту на інновації. Інституційне забезпечення інноваційної складової підприємництва передбачає формування відповідного законодавства у сфері оподаткування, ліцензування діяльності, контролю їх діяльності та інших питань, вирішення яких сприятиме ефективної діяльності. Нагальною потребою економічного розвитку є розробка і реалізація комплексу заходів стимулюючого впливу державних інститутів на суб'єктів господарювання, які б зацікавили бізнес підвищувати конкурентоспроможність на основі технологічних інновацій, інвестиційного забезпечення нововведень. Необхідно створити ефективні і взаємовигідні механізми державно – приватного партнерства, альянс між владою і бізнесом, використати для цього державні замовлення, угоди про розподіл продукції, концесії.

Завдяки сучасним інформаційним технологіям виникають різного роду нові можливості розвитку зв'язків і відносин у діловому середовищі. Виникають такі чинники активізації підприємництва під впливом ділової мережі як інтерес (здатність працювати в Інтернеті), інвестиції (як об'єкт взаємних відносин і економічних інтересів), інтеграція (як умова можливості реалізації відносин у діловій мережі). Отже еволюція підприємницької діяльності на базі інформаційних технологій обумовлює

посилення безпосередньо суспільного характеру економічних відносин з приводу нововведень і інновацій. Зростання рівня усупільнення в сфері інноваційної діяльності "ущільнює" зв'язки між технологією, економікою і соціальною сферою, робить підприємницьке середовище цілісним та взаємозалежним від функціонування державних і ринкових інститутів.

Головна мета цієї трансформації інноваційного розвитку не обмежується лише підвищенням рівня конкурентоспроможності, але й повинна забезпечувати національну безпеку зростання людського капіталу, оптимізації екологічної системи. Орієнтирами успішності такої трансформації можуть бути на макрорівні показники соціального прогресу – якості життя, людського розвитку, індекси стану довкілля, охорони здоров'я та інші; на макрорівні – соціально – економічні конкурентні переваги суб'єктів господарювання, соціальні умови для зростання конкурентоспроможності підприємницького сектору.

Наведені міркування дозволяють зробити наступні висновки. Теоретико– методологічні аспекти теорії інституційних змін набуває актуальності виявлення впливу сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, новітніх явищ і процесів на зміст та характер розвитку підприємництва. Посилення теоретичних досліджень у сфері інноваційної діяльності повинно мати практичне спрямування, чітке виокремлення напрямів і форм підприємницької діяльності, формування обґрунтованих відповідних рекомендацій законодавчим і виконавським органам. Законодавчі ініціативи повинні ґрунтуватися на комплексному розумінні понятійного інструментарію і закінчуючи обґрунтуванням регуляторних та управлінських заходів, а саме:

- стимулювання пошуку нестандартних рішень, розумової активності шляхом суттєвого підвищення оплати праці наукових та інженерно – технічних працівників, які приймають участь у створенні доданої вартості;
- формування внутрішнього ринку науково – технічної продукції шляхом створення системи державних замовлень на НДДКР, що сприятиме зростанню попиту на інноваційні ідеї та нововведення, реалізація поряд із створенням нових видів техніки, технологій та матеріалів кумулятивних невеликих вдосконалень поряд з неформальними інноваціями, що може дати додаткові надлишкові ефекти.

Отже, еволюція підприємництва в контексті інституційної теорії вимагає формування нового типу підприємця як центральної фігури трансформаційних перетворень, переходу до інноваційної моделі розвитку. Остання передбачає зміну функцій такого інституту як держава з урахуванням природи інновацій, загальносуспільних наслідків і довготермінових тенденцій відтворення підприємницького потенціалу. Потрібні заходи щодо залучення вітчизняних підприємців в процеси міжнародної інформаційної та інноваційно – інвестиційної взаємодії, що сприятиме реальному економічному зростанню.

Список використаної літератури. 1. The Global Competitiveness Report 2012-2011 [Електронний ресурс] // World Economic Forum. Geneva, Switzerland 2012, pp. 13-14. Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_CompetitivenessReport_2012-2013.pdf 2. Карнюк В. І. Стимулювання інноваційної діяльності підприємств як інструмент підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки // Теоретичні та прикладні питання економіки : збірник наукових праць / за заг. ред. проф. Ю. І. Єханурова, А. В. Шегди. – К. : Видавничо – поліграфічний центр "Київський університет", 2011. Вип. 24. С. 362-367. 3. Оцінка бізнес – регулювання за рейтингом Дослід business [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://russian.hoingbusiness.org/data/exploteeconomies/ukraine/>

Надійшла до редколегії 21.01.13